

Polskie i ukraińskie rolnictwo w liczbach.

Spojrzenie na potencjał produkcyjny i efektywność jego wykorzystania

prof. Anna Nowak

Katedra Ekonomii i Agrobiznesu, Uniwersytet Przyrodniczy
w Lublinie

Obserwując zmiany w polskim rolnictwie i rozważając stojące przed nim wyzwania, nie sposób nie wziąć pod uwagę sytuacji za naszą wschodnią granicą. Wojna w Ukrainie uwiarydliwiła ważną rolę tego kraju w zapewnianiu światowego bezpieczeństwa żywnościowego, ale jednocześnie zrodziła wiele pytań i obaw związanych z wpływem ukraińskiego rolnictwa na sytuację w polskim sektorze rolnym. Dlatego też warto spojrzeć na potencjał produkcyjny rolnictwa w Polsce i w Ukrainie, a także na efektywność wykorzystania zasobów ziemi oraz pracy.

Czym jest potencjał produkcyjny rolnictwa?

O możliwościach produkcyjnych, a tym samym o zdolnościach konkurencyjności rolnictwa danego kraju decyduje potencjał produkcyjny. Jest on definiowany jako zasoby naturalne, sposoby ich wykorzystania, uwarunkowania przyrodnicze, zasoby siły roboczej, środki techniczne oraz podstawowe warunki ekonomiczne. Jednak nie tylko ilość posiadanych zasobów tworzy potencjał produkcyjny – decyduje o nim zwłaszcza ich jakość oraz efektywność wykorzystania. Każdy kraj ma zatem swoisty układ warunków produkcji żywności, który w pewnych obszarach sprzyja jego konkurencyjności na rynkach światowych, w innych natomiast czyni niekonkurencyjnym. Porównanie rolnictwa w Polsce i w Ukrainie jest interesujące, ponieważ czynniki polityczne przyczyniły się do ukształtowania różnego modelu rozwojowego tych krajów. W konsekwencji charakteryzują się one odmiennymi systemami społeczno-gospodarczymi i różnym poziomem rozwoju. Polskie rolnictwo w ostatnim trzydziestoleciu przeszło bardzo istotny, a zarazem burzliwy okres, obfitujący w wiele wydarzeń gospodarczych i politycznych. Transformacja systemowa, członkostwo Polski w Unii Europejskiej i globalizacja istotnie zmieniły warunki jego funkcjonowania. W okresie członkostwa Polski w Unii Europejskiej można było zauważyć wzrost intensywności zmian struktury obszarowej rolnictwa indywidualnego, a także zmiany w produktywności czynników produkcji oraz w handlu międzynarodowym. Tymczasem Ukraina ma wciąż dość złożoną strukturę ustroju rolnego, będącą efektem bardziej zachowawczych programów gospodarczych. Ponadto Ukraina wyróżnia się wysokim odsetkiem

ziemi uprawianej przez agroholdingi. Z raportu Komisji Europejskiej¹ wynika, że w Ukrainie można wyróżnić pięć głównych typów producentów rolnych: gospodarstwa wiejskie, gospodarstwa rodzinne, prywatne i państwowe przedsiębiorstwa rolne oraz tzw. agroholdingi. Te ostatnie należą do dość specyficznego typu przedsiębiorstw rolniczych. Są one zorganizowane wokół spółek macierzystych, które kontrolują i zarządzają dziesiątkami zależnych przedsiębiorstw rolniczych. Powierzchnia gruntów rolnych uprawianych przez jedno takie gospodarstwo rolne może wahać się od kilkunastu do ponad 600 tys. ha.

Jakim potencjałem produkcyjnym dysponują producenci rolni w Polsce i w Ukrainie?

Ukraina ma potencjalnie bardzo duże możliwości rozwoju produkcji rolnej. Wynika to przede wszystkim z korzystnych dla rolnictwa warunków naturalnych. Kraj ten posiada urodzajne gleby, wśród których dominują czarnoziemy², a na większości terytorium kraju panuje korzystny klimat. Obecnie jednak gospodarka Ukrainy, w tym sektor rolny, narażone są na konsekwencje wynikające z trwającej tam wojny. Zagrożenia te związane są z ryzykiem zniszczeń upraw oraz infrastruktury rolniczej, wyczerpywaniem się zasobów nawozów mineralnych, wysokich cen paliw, a także ograniczonymi możliwościami eksportu poprzez zablokowanie portów morskich. Dochodzą do tego kwestie zanieczyszczeń środowiska, a zwłaszcza gleb. Jest to efektem działań wojennych, w tym niszczenia magazynów ropy naftowej i zakładów chemicznych, odpadów po eksplozji rakiet czy wysadzenia tamy w Nowej Kachowce. Pociąga to za sobą znaczne szkody w ekosystemach i prowadzi do zanieczyszczenia środowiska oraz degradacji gleby, ograniczając możliwości wykorzystania znacznych obszarów użytków rolnych pod produkcję rolniczą. Dochodzi do tego problem zanieczyszczeń minami oraz innymi przedmiotami wybuchowymi. Wybuchy min powodują znaczne skażenie chemiczne gleb metalami ciężkimi i substancjami toksycznymi. Ich wysoka koncentracja powoduje z kolei, że gleba jest niebezpieczna i w niektórych przypadkach nie nadaje się do dalszego wykorzystania rolniczego. Według danych ONZ Ukraina jest obecnie jednym z najbardziej zaminowanych państw na świecie. Rozminowania wymaga ok. 300 tys. km², czyli prawie połowa terytorium Ukrainy. Szacunki Komisji Europejskiej mówią, że 22% produkcji pszenicy miękkiej, 20% jęczmienia, 13% rzepaku, 4% kukurydzy na ziarno, 10% słonecznika i 7% produkcji soi w Ukrainie znajduje się na obszarach, na których obecnie toczą się działania wojenne, co zmniejszy plony nadające się do zbioru³.

Wybuchy min powodują znaczne skażenie chemiczne gleb metalami ciężkimi i substancjami toksycznymi. Ich wysoka koncentracja powoduje z kolei, że gleba jest niebezpieczna i w niektórych przypadkach nie nadaje się do dalszego wykorzystania rolniczego.

Ziemia to, obok pracy i kapitału, podstawowy czynnik produkcji rolniczej. Z danych FAOSTAT wynika, że w 2020 roku Polska dysponowała zasobami użytków rolnych (UR) o powierzchni 14,5 mln ha, natomiast rolnictwo Ukrainy gospodarowało na 3-krotnie większym obszarze, tj. 41,3 mln ha UR. Kraj ten posiada największą, po Rosji, powierzchnię użytków rolnych w Europie, co odgrywa istotną rolę z punktu widzenia bezpieczeństwa żywnościowego. Relacja powierzchni UR do liczby mieszkańców wyznacza powierzchnię żywnościową, która w Ukrainie jest ponad 2-krotnie wyższa (0,93 ha/osobę) niż w Polsce (0,38 ha/osobę). Oznacza to, że zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego w sensie ilości wytworzonych surowców rolniczych nie musi następować na drodze intensyfikacji produkcji, tak jak jest to w krajach o małych zasobach ziemi użytkowanej rolniczo w stosunku do liczby mieszkańców. Warto dodać, że w 2020 roku

¹ *Agricultural markets in Ukraine: current situation and market outlook until 2030*, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC126768> [dostęp online].

² Blisko 40% zasobów światowych tego typu gleb.

³ European Commission, *Crop monitoring European neighbourhood Ukraine. September 2022*, „JRC MARS Bulletin – Global outlook”, 2022, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC127974> [dostęp online].

w sektorze rolnym Polski pracowało 1568 tys. osób, a rolnictwo Ukrainy absorbowało zasoby pracy reprezentowane przez 2721,2 tys. osób. O znaczeniu sektora rolnego dla gospodarki Ukrainy mówi także odsetek pracujących w nim osób. W 2021 roku w polskim rolnictwie pracowało 8,4% ogółu pracujących w gospodarce narodowej. Rolnictwo ukraińskie absorbowało natomiast aż 14,7% całkowitej liczby pracujących.

Jaki jest wpływ sektora rolnego na wskaźniki makroekonomiczne?

Wraz ze wzrostem poziomu rozwoju gospodarczego poszczególnych krajów zmniejsza się udział rolnictwa w strukturze wartości dodanej brutto (WDB). O ile trend taki na przestrzeni lat obserwuje się w polskim rolnictwie, to w przypadku Ukrainy nie był on już tak wyraźny. Według danych FAOSTAT, ukraińskie rolnictwo generowało w 2022 roku 10,57% całkowitej WDB, w Polsce natomiast wytworzyło ono 2,01% WDB. Było to konsekwencją przeobrażeń strukturalnych i szybszego tempa wzrostu działów pozarolniczych w gospodarce narodowej Polski. Warto dodać, że w Polsce udział przetwórstwa przemysłowego żywności w produkcji sektora agrobiznesu jest znacznie wyższy niż w Ukrainie. Produkcja w Polsce jest więc coraz bardziej przetworzona, co jest charakterystyczne dla rynków o dużej sile nabywczej konsumentów, którzy mogą pozwolić sobie na droższą żywność. Dominującym subsektorem agrobiznesu w Ukrainie pozostaje wciąż rolnictwo.

Jak można ocenić poziom rozwoju sektora rolnego?

Podstawowym miernikiem służącym do oceny poziomu rozwoju rolnictwa jest efektywność czynników produkcji prezentująca ekonomiczne relacje pomiędzy uzyskanymi efektami i poniesionymi nakładami. Relacje te wyrażane są najczęściej wielkością wskaźnika produktywności ziemi oraz produktywności pracy. Wartości tych wskaźników dla Polski i Ukrainy zestawiono w tabeli 1.

Lata	Produktywność ziemi (USD/ha)		Produktywność pracy (USD/osobę)	
	Polska	Ukraina	Polska	Ukraina
2010	2323,6	578,3	5771,0	3251,3
2011	2762,5	770,7	8116,4	3247,9
2012	2621,3	793,0	7411,7	3415,2
2013	2801,3	924,9	8626,4	3944,9
2014	2804,4	772,6	8491,7	5077,6
2015	2189,6	616,3	6135,1	4375,7
2016	2180,0	618,0	7021,8	4311,2
2017	2515,8	659,2	9043,6	4590,7
2018	2527,2	775,7	8706,3	4520,1
2019	2502,5	811,2	9234,2	4585,7
2020	2654,5	822,3	9520,8	5299,1

Tabela 1. Produktywność ziemi i pracy w rolnictwie Polski i Ukrainy w latach 2010-2020⁴

⁴ Opracowanie własne na podstawie danych FAOSTAT: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/MK> [dostęp online].

W Polsce w latach 2010-2020 z 1 ha osiągnano produkcję rolniczą o wartości 2534,8 dolarów. Produktywność ziemi w Ukrainie w badanym okresie stanowiła 822,3 dolarów z 1 ha. W obu przypadkach odnotowano wzrost badanego wskaźnika w latach 2010-2020, przy czym dynamika wzrostu w Ukrainie była znacznie wyższa niż w Polsce. Produktywność pracy miała tendencję rosnącą zarówno w Polsce, jak i w Ukrainie. W tym przypadku, w 2020 roku wartość omawianego wskaźnika wzrosła względem roku 2010 o 65% oraz o 63%, odpowiednio w Polsce oraz w Ukrainie. Występowały natomiast wyraźne różnice w poziomie produktywności pracy w rolnictwie tych dwóch krajów. Przeciętna wartość tego wskaźnika w latach 2010-2020 osiągała 8007,2 dolarów na osobę w Polsce oraz 4238,1 dolarów w Ukrainie. Należy jednak podkreślić, że wydajność pracy w Polsce należy do najniższych spośród krajów członkowskich UE. Wydaje się, że bez dalszych istotnych zmian strukturalnych w rolnictwie nie jest możliwe przełamanie bariery niskiej efektywności pracy. Dotyczy to w większym stopniu rolnictwa w Polsce niż w Ukrainie, gdyż tam duże znaczenie odgrywają gospodarstwa wielkoobszarowe. Współczynnik wydajności pracy w rolnictwie zależy ponadto od jej technicznego uzbrojenia oraz od wielkości areału przypadającego na zatrudnionego. Patrząc z tej perspektywy, można stwierdzić, że potencjał produkcyjny ziemi w Ukrainie wciąż nie jest dobrze wykorzystany, a możliwości eksportu na rynki Unii Europejskiej i światowe z pewnością dadzą w przyszłości możliwości opłacalnej produkcji.

Wzrost efektywności wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa – jakie szanse?

Biorąc pod uwagę korzystne warunki naturalne rolnictwa ukraińskiego, można stwierdzić, że posiada ono wyraźny potencjał do wzrostu wolumenu produkcji oraz produktywności czynników produkcji. Według danych Banku Światowego, w 2020 r. zużycie nawozów na 1 ha użytków rolnych w przypadku Ukrainy wyniosło zaledwie 76 kg, w Polsce 158 kg/ha, a średnio w UE 157 kg/ha. Wzrostowi intensywności produkcji powinna sprzyjać także ustawa o rynku ziemi, która umożliwi wolny obrót gruntami rolnymi. Trendy te zahamowała rosyjska agresja na Ukrainę i trwające tam działania zbrojne. Będzie miało to dalekosiężne konsekwencje nie tylko dla sektora rolnego, ale dla całej gospodarki.

Rolnictwo jest kluczowym sektorem ukraińskiej gospodarki – w 2020 roku produkty rolnicze stanowiły aż 46,6% całkowitego eksportu Ukrainy.

Rolnictwo jest bowiem kluczowym sektorem ukraińskiej gospodarki, o czym świadczy m.in. to, że w 2020 roku produkty rolnicze stanowiły aż 46,6% całkowitego eksportu Ukrainy. W 2021 roku wartość eksportu produktów rolniczych Ukrainy wyniosła 26 490,5 mln dolarów (w Polsce 40 467,7 mln dolarów). Kraj ten ma szczególne znaczenie dla światowej produkcji zbóż (jęczmienia, pszenicy), kukurydzy i nasion słonecznika. Jeśli chodzi o polskie rolnictwo, to pozostaje ono pod wpływem wyzwań, które dotyczą rosnących obaw związanych z degradacją środowiska, bezpieczeństwa żywnościowego, zmian klimatu oraz dążenia do trwałego wzrostu gospodarczego. Wyrazem potrzeby kontynuacji ścieżki rozwojowej w Unii Europejskiej opartej na rozwoju zrównoważonym są najnowsze zmiany we wspólnej polityce rolnej (WPR), która kładzie jeszcze większy nacisk na promowanie inteligentnego, odpornego i zróżnicowanego rolnictwa, przy jednoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa żywnościowego i dbałości o kwestie środowiskowe i klimatyczne. Pojawia się zatem pytanie – na ile Polska jest przygotowana na te wyzwania? Dochodzą do tego nowe uwarunkowania, wynikające z wojny w Ukrainie, które w ostatnim czasie skomplikowały sytuację na rynku rolnym, zwłaszcza na rynku zbóż, i wymagają od rolników zmiany strategii działania i poszukiwania sposobów na dostosowanie się do nowej rzeczywistości. Budzi to znowu szereg obaw i pytań związanych z możliwościami dostosowania polskiego rolnictwa i całego sektora rolno-spożywczego do otwarcia rynku europejskiego na produkty ukraińskie. Czy możliwe jest, aby sektory obu krajów uzupełniały się wzajemnie, czy raczej będą ze sobą konkurować?

Z danych USDA wynika, że w 2021 roku Ukraina zajmowała 9. miejsce na świecie pod względem produkcji soi (7. w eksporcie), 6. w produkcji kukurydzy (4. w eksporcie), 7. w produkcji pszenicy (4. w eksporcie) oraz 6. w produkcji rzepaku (3. w eksporcie)⁵. Ukraina jest największym na świecie producentem śruty słonecznikowej, oleju i nasion oraz największym światowym eksporterem śruty i oleju słonecznikowego. Najważniejszymi odbiorcami ukraińskich produktów rolnych (bazując na wartości wyrażonej w USD) były: UE (27,7%), Chiny (15,1%) oraz Indie (7,2%). Ponadto do UE kierowano ok. 1/3 ukraińskiego eksportu oleju słonecznikowego, kukurydzy, makuchów słonecznika i ok. 2/3 nasion rzepaku. Udział Ukrainy w polskim eksporcie wyrobów rolno-spożywczych w 2021 r. wyniósł 2,2%, natomiast udział Ukrainy w imporcie do Polski tych wyrobów 3,7%. Wymiana handlowa Ukrainy z Polską i UE opiera się na eksporcie z Ukrainy płodów rolnych o niskim stopniu przetworzenia oraz na imporcie na Ukrainę produktów o wysokim stopniu przetworzenia. W przypadku Polski około 73% wpływów z eksportu produktów rolno-spożywczych stanowiła sprzedaż do krajów Unii Europejskiej. Największymi ich odbiorcami w 2021 roku były Niemcy, Wielka Brytania, Holandia oraz Francja. Grupą dominującą w strukturze eksportu rolno-spożywczego są mięso i produkty mięsne, w tym głównie mięso drobiowe, przetwory mięsne, mięso wołowe i wieprzowe. Towarami atrakcyjnymi za granicą są także ziarna zbóż i przetwory, tytoń i wyroby tytoniowe, cukier i wyroby cukiernicze, produkty mleczne oraz ryby i przetwory rybne⁶. W strukturze eksportu zbóż i produktów zbożowych dominujący udział stanowią pszenica oraz kukurydza (w 2022 roku odpowiednio 42,8% oraz 42%). Biorąc pod uwagę znaczenie rynku UE dla Polski i Ukrainy, można stwierdzić, że w przypadku Polski eksport jest mniej geograficznie zdywersyfikowany niż w Ukrainie. Oznacza to, że produktami, w przypadku których Ukraina może konkurować z Polską, są zwłaszcza olej z nasion słonecznika, orzechy, soja, olej sojowy, makuchy, warzywa, olej rzepakowy i pszenica.

Wyrazem potrzeby kontynuacji ścieżki rozwojowej w Unii Europejskiej opartej na rozwoju zrównoważonym są najnowsze zmiany we wspólnej polityce rolnej (WPR), która kładzie jeszcze większy nacisk na promowanie inteligentnego, odpornego i zróżnicowanego rolnictwa, przy jednoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa żywnościowego i dbałości o kwestie środowiskowe i klimatyczne.

Wraz ze stabilizacją sytuacji konfliktu zbrojnego można przypuszczać, że rolnictwo ukraińskie będzie starało się odrobić poniesione straty, co prawdopodobnie oznacza konkurowanie z polskim rolnictwem na rynku krajowym i europejskim. Możemy być pewni, że jedyną szansą na poprawę konkurencyjności polskiego rolnictwa jest dalszy proces jego transformacji oparty z jednej strony na poprawie struktur rolnych, z drugiej zaś na nowoczesnych, zrównoważonych technologiach, wykorzystujących najnowszą wiedzę i informacje branżowe. Konkurowanie z naszym wschodnim sąsiadem powinniśmy potraktować jako kolejną okazję do dokonania transformacji polskiego sektora rolnego i swoistego „skoku” rozwojowego – podobnego do tego, który udało nam się już wykonać w momencie akcesji do Unii Europejskiej. Jeśli tego dokonamy, staniemy się nie tylko mniej podatni na wahania rynkowe związane z ekspansją eksportową Ukrainy, ale również wzmocnimy swoją pozycję na rynku Unii Europejskiej.

⁵ European Commission, *Crop monitoring European neighbourhood Ukraine. September 2022*, „JRC MARS Bulletin – Global outlook”, 2022, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC127974> [dostęp online].

⁶ Rolnictwo w 2021 r.: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5507/3/18/1/rolnictwo_w_2021_r.pdf [dostęp online].

O autorce

Dr hab. **Anna Nowak**, prof. uczelni – Kierownik Katedry Ekonomii i Agrobiznesu w Uniwersytecie Przyrodniczym w Lublinie. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki konkurencyjności rolnictwa, zrównoważonego rozwoju, biogospodarki, przestrzennego zróżnicowania rolnictwa, międzynarodowego handlu rolno-spożywczego. Znajdują one wyraz w wielu publikacjach naukowych, jest autorką lub współautorką 134 opracowań naukowych, w tym 7 monografii. Recenzentka w krajowych i zagranicznych czasopismach naukowych, w tym w czasopismach znajdujących się w bazie JCR. Współpracuje z otoczeniem społecznym i gospodarczym, w tym z Urzędem Marszałkowskim w Lublinie. Pełni rolę obserwatora w Komitecie Monitorującym Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Partnerzy

SAMORZĄD
WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

GDAŃSK

Pomorski Fundusz Rozwoju
sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku

Spółka Samorządu
Województwa Pomorskiego

POLSKO-AMERYKAŃSKA
FUNDACJA WOLNOŚCI

maritex
ELECTRONIC COMPONENTS

GROUP
BASE

Partnerzy numeru

BNP PARIBAS
FOOD & AGRO

Nestlé Good food, Good life